

ISTVÁN A KORONÁT, MÁTYÁS A PALÁSTOT. HUNYADI MÁTYÁS MINT SZENT KIRÁLY TELEK JÓZSEF PRÉDIKÁCIÓIBAN

MACZÁK IBOLYA

Jóllehet Mátyás király alakja több ízben megjelent a 18. századi magyarországi prédikációkban, ez kevés adattal és többnyire említés szintjén történt.¹ Ebből adódóan különös jelentőséggel bírnak Telek József Havas Boldogasszony ünnepére írt, több ízben megjelentetett² prédikációi, amelyben többször és részletezve kaptak szerepet a reneszánsz uralkodó tettei: a ferences hitszónok nyolc beszéde közül hatban említette meg Mátyást vagy a Hunyadi-házat.

A szokatlan gyakoriság oka lehetett, hogy az 1759 és 1768 között elhangzott nyolc beszéd mindegyikét a szegedi Havas Boldogasszony-templomban (a mai alsóvárosi templomban) mondta el a rendi hivatásával³ összhangban álló történelmi érdeklődéssel bíró ferences szerző. E templomot Mátyás-templomnak is nevezték, mivel – jóllehet építésének idejét 1543-ra teszik – az uralkodó kezdeményezte az épület felújítását, nagyobbítását. Nem meglepő tehát, hogy e helyen többször emlékeztek meg a városhoz egyébként is több szállal kötődő Hunyadi családról.⁴

Az egyik prédikációban részletesebben is írt az uralkodó helyi kötődéséről: „amaz Országunknak egy páratlan Bajnoka ’s koronázott Királya Corvinus Mátyás, mindjárt országlásának zsengejében győzedelmesen meg-veré a’ temérdek Bosnyai pogányságot: azért-is leg-ottan, hálá-adó buzgóságából a’ Székes Fejér Vári Nagy Templommal együtt, ezen Szögedi Libanus Havának ditsőségét kezdé terjeszteni: és az alaton sorsú Havi Bóldog Asszony Templomát, Királyi költsé-

¹ Csúzy Zsigmond prédikációinak vonatkozó passzusait Angyal Endre gyűjtötte ki: „Nemde, a’ hol fénlik az igasság (mint Apostoli hazánk-ba dicsősséges Mátyás Király idejében).” (Kosárba rakott aprólékos morzsalék, 345.) „Így Siratta Apostoli hazánk, (...) igasság-szerető Mátyássát, mondván: meg-hólt Mátyás Király oda vagy az igasság!” (Zengedező sípszó, 99.) „Hazánk drága gyümölcse nevezetes és híres Mátyás.” (Zengedező sípszó, 41.) ANGYAL 1957. 218.

² TELEK 1761. *Coronae Mariannae tomus II. Az az a boldogságos szűz Mária tizenkét tsillagú koronájának vagy tizenkét ünnepeire tsillag-sugárok gyanánt el-osztatott prédikációknak II. része, mellyben az utolsó hat tsillagokat, vagy ünnepeket, egymást követő szép rendel, öszvefűzőgette, és a magyar népnek hasznára világosságra botsátotta.* Vác, 1772, 365–517.

³ Fáy Zoltán a „nagy, XVIII. századi ferences rendtörténetírók” közé sorolja. FÁY 2005, 193.

⁴ Erről bővebben: KRISTÓ 1983, 438–444.

gével, a' mint most láttyuk, illy szépségü épületre fordítá.”⁵ Jól érzékelhető a hitszónok mítoszteremtő szándéka, amikor egyenesen a Szűzanya késztetéseként ábrázolta a Mátyás által végrehajtatott felújítási munkálatokat: „Mivel itten–is hajdan 1301. esztendőben arra vitte, arra gerjesztette önnön kedves híveit az irgalmas Anya; hogy örökös tiszteletére Sz. Egyház építtessen, mellyben anyai emlőibül áradott böldegülésunkat kegyelmesen osztogathassa, nyújthassa, ajándékozhasssa. Söt osztán idövel 1465. esztendő tájban, ismét édes Hazánkknak gyözzhetetlen bajnokát Magyar Achillesét, 's Koronás Királyát, Corvinus Mátyást, mindgyárt országlásának ditsöséges kezdetén arra készttette a' tiszta havakban meg–jelenö Szüz Anya, hogy ezen választott Sz. helyet, ékesebb új Templommal 's jelesebb szerzetes Klastrommal nemesitené: a' mint–is éltében a' mennyire temérdek hadi viadali engedték aképpen, miként most álmélkodva szemléllyük, ezen ritka szépségü, Havi Böldeg Aszszony Templomát, akkori szerzetes Klasrommal együtt fel–állíttatta 's építtette.”⁶

Telek a templomépítéshez kapcsolódóan a korszakban gyakorta használt biblikus mitizáció eszközkészletével⁷ is érzékeltetni kívánta Mátyás nagyságát: „Ezen gyözzedelmejj bajnok, mikor országlásának elején, itten, e' Szögedi Havi B. Aszszony Temploma mellett lévő tágas környéken, közönséges Ország Gyülését tartott vólna; majd éppen a' szerént tselekedett, a' miként Dávid. (...) látván ö–is a' titkos értelmö kegyelem ládját, Havi B. Aszszonyunkat ezen Sz. helyen (...) azt látzatott mondani az egybe–gyült Hazának: Vides ne: Látod–e' Nemes Haza, hogy én Isten rendelésébül Tzedrus–fa házakban lakom, az Úr Szekrénye pedig Havi B. Aszszony bőrök közé tétetett, azaz: alázatos régi hajlékban tiszteltetik. Arra–való nézve, akkor mindgyárt a' régi alacsonyabb Havi B. Aszszony Templomát lerontván (...) ezen most is fenn–álló igen jeles nagy Sz. Egyházat építtette.”⁸

A ferences hitszónok megfogalmazásában nemcsak felmagasztosult az uralkodó tevékenysége, hanem ki is emelkedett az ország jeleseinek sorából: „Ugyan–ezeket (...) követték a' követezzendő ájtatos magyar Királyok, Kálmánok, Lászlók, Andrások, Bélák, Mátyások 's a' t. Kik közül, egyedül Hunyadi Mátyást az igazság folytatásában a' köz–nép között–is leg–isméretesebb Királyt, ezen Szögedi Szent helynek 's Sz. Egyháznak felséges jó–tévojét hozom világosságra.”⁹

Telek beszédeiben nemcsak a közismert igazságos király alakja jelent meg:

⁵ TELEK 1772, 403.

⁶ TELEK 1772, 372.

⁷ „A *biblikus mitizáció* a bibliai hivatkozások, párhuzamok alkalmazásának egy sajátos módja. Tudatos eljárás a mű szerzője részéről: a kortársakra vonatkoztatott bibliai párhuzamok (nevek) valamilyen lényegi hasonlóság alapján jelentéstartóbbá válnak kölcsönöznek a műnek, akár pozitív, akár negatív mitizációról van szó.” HARGITTAY 2004, 61. A biblikus mitizációról egyéb vonatkozásban: HARGITTAY 1997, 73–85.

⁸ TELEK 1772, 467–468.

⁹ TELEK 1772, 467.

az általános Mátyás-képen túl egyik beszédéből kiderül, hogy „Sz. István Király az Ország Koronáját, Corvinus Mátyás Királyi palástját: Lajos MARIA–Tzelbe temérdek arany ’s ezüstyét; Nagy Aszszonyunknak lábaihoz ajánlották (...). Azért a’ Királyi Koronának, palástnak és arany ezüstnek B. Aszszony lábaihoz ajánlásával, mintegy esküdtek az ájtatos Királyok az Isten Sz. Annyának engedelmességére, és az ő hatalma ’s óltalma alá örökösen ajánlották gazdag kintseket, arany, arany, ezüst bányáikat, ezüst bányáikat boldog ügyöket ’s egyszer ’s mind az egész Magyar Hazát ’s Nemzetet.”¹⁰ A fenti megfogalmazásból kitűnik, hogy Mátyás nemcsak bölcs, igazságos és népszerű, valamint vallásos uralkodó volt, de felajánló gesztusával már-már a szent királynak tekintendő. Annál is inkább feltűnő ez a szónoki szándék, mivel a beszéd egy más részében kifejezetten Szent Istvánnal és a korona felajánlásával hozta párhuzamba Telek Mátyás kegyes cselekedetét: „Gondollyátok–e’ ugyan–is ájtatos Lelkek: mi okból ajánlotta–fel Szent István, Nagy Aszszonyunk lábaihoz az Ország Koronáját. Corvinus Mátyás pedig királyi palástját?”¹¹

A tárgyalt esemény azonban több vonatkozásban is a hitszónoki kegyesség, illetőleg az elokúció tárgykörébe tartozik, mintsem a történeti hűség keretei közé. Az adatokat vizsgálva ugyanis – már-már a komikum határát súrolva – a következő pontosításra szorul a történet: nem a koronázási palástot, hanem saját, „új” palástját (esetleg nem is palástját, hanem egyéb felsőruháját) és nem felajánlotta, hanem adományozta Hunyadi Mátyás Szegeden. Ráadásul mindezt minden bizonynyal kegyes, de nem magasztos okokból tette. Annál is inkább, mert nem Szűz Mária, hanem Szent Demeter részére történt az adományozás...

A szövegrész előzményének ugyanis azt a históriás ének-töredéket tekint-hetjük, amelynek sorait Heltai Gáspár toldotta Görcsöni Ambrus Mátyás királyról szóló históriás énekébe:

„Üdö közbe az innepeket ülle,
Es mindennap vduarauál be méne,
Aytatos nagy Misset meg halgatá,
Nagy wraknac sokasága vdvart állá.

Véksö innepbe hogy Misére méne
Mind az egész ország be iöue velle,
Misse vtan wraknac Király monda,
Szent Demeter nec vagon hituán ruha.

¹⁰ TELEK 1772, 447.

¹¹ TELEK 1772, 446.

Emléközetre neki offeráloc,
 Az érdemes Szentnec iob köntest adoc,
 Mindiárt szép felső ruháiát le voná,
 Áytatosságból aszt oda adá.

Hogy Misse mondo ruha szép belölle,
 Melly hatuan ezer forintot meg érne,
 Ez lönne mind éltig szent Demeterben,
 Az Isteni szolgálátban, Szegeden.”¹²

Ez a szövegrész „próza változatban” Heltai Gáspár 1575-ben kiadott *Chronicájában* is megjelent: „Ez mellett, az Isteni szolgálatra igen hajol vala színetlen nagy szorgalmatossággal. Es erre nem tud vala semmit kiméleni. Mikoron egyszer Szeggeden az gyűlésben vala, és szent Demeter napián be ment vólna a nagy Missere, és látta vólna, hogy nem igen ieles Casula, auagy Misse mondo ruha vólna a’ Plebanoson a’ nagy Missen: Mindiárást offerendára méne. Es mikoron meg körülte vólna szent Demeter nec óltárát, mindiárt le voná az ő felső ruháiát, és az óltárra offerála aszt, hogy Szent Demeter nec Casulát csinálnánac belöle. Beczülük vala kedig aszt a’ ruhát hatuan ezer forintra. Ebből tetzic, melly áyitatos szüue vólt. Esmet, menyi kölczéggel meg épüttette Budán a’ Király Kápolynáiát, Menyi kölczéggel szörzette a’ soc nagy szauu papokat belö? Menyi nagy kölczéggel épüttötte a’ libráriát? Menyi soc pénzel szörzette a’ nagy soc irattot hárttyás könyuet belö, Mind Göröget, mind Deákat? Menyi soc és szántalan nagy pénzel meg épüttette a’ soc Egyházakat, oltárokat, Abpát wrságokat, és Kalastromokat etc.”¹³

A történet igen ismert és népszerű lehetett, Jókai a következőképpen dolgozta fel Fráter György című regényében: „Végre elérkezett Szent Dömötör napja, aki is a magyaroknak különösen tisztelt szentje vala: úgylahogy a juhászok, gulyások, csikósok ennek a napjátul számították az esztendő, a nagy alföldi városban, Szögedében külön temploma volt, ékesen faragott szobrával, kinek is minden neve napján új subát tettek a vállára. Midőn Hunyadi Mátyás király Szegeden országgyűlést tartott, meglátva, hogy Szent Demeter vállán igen dísztelen suba volna, levétette azt onnan. S saját drága bársonyos, prémes és bogláros mentéjét akasztá a nyakába, ahogy ez a szentek történetében olvasható.”¹⁴ Az nem ismeretes, milyen vonatkozásban olvasható ez a Szentek életében,¹⁵ az azonban tény, hogy Szent

¹² RMKT, XVI/9, 564. Erre az idézetre hivatkozott Ipolyi Arnold is. (IPOLYI 1876. 526–527.

¹³ HELTAI 1973, 178 v.

¹⁴ JÓKAI 1962, 341.

¹⁵ A Demeter-kultuszról összefoglalóan. TÓTH 2007

Demeter ünnepét Szegeden különös ünnepélyességgel ülték meg, bár pontosan nem tudható, mikorra tehető ottani (s általában hazai) kultuszának kezdete, s az sem tudható, hogy a finom, történelmi párhuzamot ismerhette-e Telek: a koronázási palástot miseruhából készítették, Mátyás pedig a palástjából készítettet miseruhát...¹⁶

A fentiek nyomán joggal merül fel a kérdés: hol lehetett a „fordulópont”? Hogyan lett Szent Demeterből Szűz Mária – különösen a történelmi forrásokat értő-ismerő¹⁷ Telek beszédében? A kérdés pontos megválaszolása további kutatási feladatot jelent. Tény azonban, hogy Esterházy Pál Mennyei korona című művében már ebben az összefüggésben értelmezte az eseményeket: „Az Tisza mellett Mező Szeged városában volt egy Boldog Asszony Temploma, kiben tiszteltetett egy igen régi Boldogságos Szűz képe, kihez Mátyás király oly aétatossággal viseltetett, hogy egykor ottan lévén, az maga drága köntüsit ki Tiz Ezer Tallerra böcsültetett, levétvén, oda ajándékozna az Boldogságos Szűznek.”¹⁸ Nem lehetetlen, hogy ez, vagy hasonló megfogalmazás inspirálta Telek tudatos, kultuszteremtésre irányuló retorikáját...

Összefoglalóan elmondható Telek József Mátyás királyra vonatkozó beszédrészeiről, hogy a „történelmi kutatásai során feltárt adatok könnyed, (...) népszerűsítő formában szerveződnek a prédikációk szerves részeivé”¹⁹ általuk győzedelmeskedett a hitszónok Telek a történész Telek felett: amennyiben tudatosan – olykor az adatok módosításaitól sem visszariadva – szent királyok közé sorolta Hunyadi Mátyást.

¹⁶ Művészettörténeti szempontból Balogh Jolán foglalkozott a Mátyás által adományozott kegytárgyakkal. Megfogalmazása szerint „A régi feljegyzések tudnak arról is, hogy Mátyás ajándékai számos ízben kegyes célokat szolgáltak. Valóságos mesekör fonódott ama miseruha köré, melyet a szegedi Szent Dömötör-templomnak ajándékozott.” (BALOGH 1985, 34.) Bár az ő adattárában külön tételként szerepel a Szent Demeter-templomnak és a szegedi ferenceseknek ajándékozott miseruha, a szerző mégis bizonytalanságát fejezte ki a két miseruha különbsége között. (BALOGH 1966, 390. 1. j.) 1985-ben megjelent könyvében pedig már csak ezt említette.

¹⁷ Erről bővebben: MOLNÁR 2004 A, 147–148, MOLNÁR 2004 B, 557–562.

¹⁸ ESTERÁS 1696. 141.

¹⁹ MOLNÁR 2004 A, 147–148.

FORRÁSOK

RMKT

RMKT 16. – Régi magyar költők tára. 16. század. II–XI. Budapest 1880–1999.

ESTERÁS 1696

ESTERÁS Pál: *Mennyei korona*. S. 1., 1696.

TELEK 1761

TELEK József: *Bátorságos havasok. Az az havi boldog aszszony napján... Mellyet... Szöged várossában a sz. Ferencz fiainak klastroma mellett hajdan havi boldog aszszony tiszteletére felépített ritka szépségű sz. egyházban 1759 esztendőben, ugyan havi boldogaszszony ünnepe–napján, élő nyelvél mondott, Pest, 1761. Coronae Mariannae tomus II.*

TELEK 1772

TELEK József: *Az az a boldogságos szűz Mária tizenkét tsillagú koronájának vagy tizenkét ünnepeire tsillag–sugárok gyanánt el–osztott prédikációknak II. része, mellyben az utolsó hat tsillagokat, vagy ünnepeket, egymást követő szép rendel, öszvefűzőgette, és a magyar népnek hasznára világosságra botsátotta. Vác, 1772, 365–517.*

BIBLIOGRÁFIA

ANGYAL 1957

ANGYAL Endre: Csúzy Zsigmond magyarsága. *Irodalomtörténeti Közlemények* 1957. 216–226.

BALOGH 1966

BALOGH Jolán: *A művészet Mátyás király udvarában*. I, Akadémiai, Budapest, 1966.

BALOGH 1985

BALOGH Jolán: *Mátyás király és a művészet*. Magvető, Budapest, 1985.

FÁY 2005

FÁY Zoltán: *Egy kevésbé ismert forráscsoport a ferencesek hódoltságkori történetéhez: Szalvatoriánus tabulák a XVII. századból*. In: *A ferences lelkeség hatása az újkori Közép–Európa történetére és kultúrájára*. Szerk. ÖZE Sándor – MEDGYESY–SCHMIKLI Norbert, PPKE BTK, METEM, Piliscsaba–Budapest, 2005 (Művelődéstörténeti Műhely – Rendtörténeti Konferenciák, 1/2).

HARGITTAY 1997

HARGITTAY Emil: *A biblikus mitizáció a 17. századi magyar költészetben*. In: *„Mint sok fát gyümölcscsel”*: *Tanulmányok Kovács Sándor Iván tiszteletére*. Szerk. ORLOVSZKY Géza. Budapest, ELTE, 1997. 73–85.

HARGITTAY 2004

HARGITTAY Emil: Az uralkodói eszmény irodalmi kifejezési formái Magyarországon. In: *Hatalom és kultúra: Az V. Nemzetközi Hungarológiai Kongresszus (Jyväskylä, 2001. aug. 6–10.) előadásai*. Szerk. JANKOVICS J. – NYERGES J. Nemzetközi Magyarástudományi Társaság, Budapest, 2004.

HELTAI 1973

HELTAI Gaspar: *Chronica az magyaroknac dolgairól ...*, Akadémiai, Budapest, 1973.

JÓKAI 1962

JÓKAI Mór: *Fráter György*. Akadémiai, Budapest, 1962. 341.

IPOLYI 1876

IPOLYI Arnold: A Magyar mű- és történeti emlékek kiállítása. *Századok*, 1876. 526–527.

KRISTÓ 1983

KRISTÓ Gyula: *Szeged története, I, A kezdetektől 1686-ig*. Szerk. KRISTÓ Gyula. Somogyi Könyvtár, Szeged, 1983. 438–444.

MOLNÁR 2004–A

MOLNÁR Antal: *Kecskemét, az alföldi katolicizmus központja*. In: *Tanulmányok az alföldi katolicizmus törtök kori történetéhez*. METEM, Budapest, 2004 (METEM Könyvek, 45). 103–153.

MOLNÁR, 2004–B

A magyar ferencesek hódoltság-képe a XVIII. században a rendi történetírás és a prédikációk alapján. In: *Religió, retorika, nemzettudat régi irodalmunkban*. Szerk. Bitskey István, Oláh Szabolcs. Kossuth Egyetemi Kiadó, Debrecen, 2004. 551–562.

TÓTH 2007

TÓTH Péter: *Szent Demeter. Magyarország elfeledett védőszentje*. Szerk.: TÓTH Péter: Balassi, Budapest, 2007.